

DUKKON ÁGNES

KORA ÚJKORI PROGNOSZTIKONOK ÉS KALENDÁRIUMOK AZ ASZTROLÓGIÁRÓL, A SZABAD AKARATRÓL ÉS A BOLDOG ÉLETRŐL

Talán első pillantásra különösnek tűnhet föl, hogy ez a három téma együtt jelenik meg e dolgozat címében; a kora újkor nagy hatású, gondolkodást, világnézetet befolyásoló kiadványtípusaiban, a csillagjósolásokat közlő prognosztikonokban és kalendáriumokban mégis szorosan összetartoznak. E műfajok létének, fejlődésének alapvető feltétele ugyanis az asztronómiai és asztrológiai tudás, kiegészítve a medicina, a história, a teológia ismeretanyagával is – mikor milyen tudományos képzettséggel rendelkező szerző munkájával találkozunk. A szabad akarat témája legalább kétszáz éven át újra és újra visszatér a kalendáriumi prognosztikonokhoz írt magyarázkodásokban, a 16. század első felétől a 18. század elejéig, s a szerzők mindig Szent Ágoston írásait idézik, de más egyházi tekintélyekre is hivatkoznak. A boldog élet témája ennél köznapibb szinten jelenik meg, közvetetten vagy közvetlen tanításokkal: proverbiumok, istenfélelemre, bölcsességre intő szavak, példabeszédek verses és prózai formában hirdetik, hogy nem a csillagokban kell bízni az embernek, sem tőlük félnie, hanem a Gondviselésre hagyatkoznia és erkölcsösen élnie, mert egyedül ez a boldog élet igazi útja.

Négyszáz év távlatából visszatekintve érdekes elgondolni: a kor ún. népszerű irodalmához tartozó kiadványok színvonalasabb példányai, főleg már a 17. században, mennyire tudatosan foglalkoznak bölcséleti kérdésekkel, mégpedig nevelő, tanító célzattal.

Néhány jellemző mozzanatot szeretnék bemutatni ebből a nagyon szerteágazó, érdekes kalendáriumi anyagból. A szóban forgó kiadványok: Johannes Lichtenberger prognosztikonja, Paul Eber és követői *Calendarium Historicum* a 16. század derekáról, valamint az 1659-es nagyszombati magyar, és az 1680-as latin nyelvű kalendárium.

1

Nagy irodalma van annak a kérdésnek, hogy milyen szerepet játszott az asztrológia a humanizmus és a reformáció időszakában,¹ ezért ebben a tanulmányban néhány konkrét példát szeretnék csak kiemelni. Johannes Lichtenberger prognosztikonjai² váltottak ki sok vitát a 15. század végétől a 16. század közepéig, abban az időszakban, amikor Luther fellépése a kereszténység gyökeres reformációját eredményezte: a jövendőlo asztrológia ellen és mellett hangzottak el különböző érvek, s az ellenzők – köztük Luther is – mindig a szabad akarat megsértését, s ezzel az isteni Gondviselés elutasítását látták a csillagjósolásban, a bolygóktól való félelem és függés állandó ébrentartásában.

---

¹ Elegendő csak néhány jelentős munkára utalnunk: A. Warburg: *Heidnisch-antike Weissagung im Wort und Bild zu Luthers Zeiten*. Heidelberg 1920. Magyar kiadása: *Pogány-antik jóslás Luther korából*. (Ford. Adamik Lajos) Budapest 1986. F. Boll–C. Bezold: *Csillaghit és csillagfejtés* (ford. Bendl Júlia). Budapest 1987 (az első publikáció Heidelbergben jelent meg 1917-ben, melyet számos újabb követett); E. Panofsky: *Albrecht Dürer I-II*. 3rd ed. Princeton N. J. 1948; K. Thomas: *Astrology and Religion*. In: *Religion and the Decline of Magic. Studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century England*. London 1971.

² J. Lichtenberger: *Prognosticatio*. Ulm, 1488. Inc. 466, OSZK, későbbi kiadásai közül fontos az 1527-es wittenbergi: *Die Weissagung Johannis Lichtenbergers deutsch zugericht mit vleys. Sampt einer nutzlichen vorrede und unterricht D. Martini Luthers. Wie man die selbige und gleiche weissagung vernehmen soll*. Wittenberg, 1627. OSZK, App. H. 2533a. További kiadások a 16. századból: Párizs 1530 (latinul), Augsburg 1530 (németül), Frankfurt am Main 1551 (németül).

Ki volt tehát Johannes Lichtenberger, s miért lehetett az 1488-ban készített *Prognosticatio*-ja olyan népszerű közel nyolc évtizeden keresztül?³

A 15. század második felében tevékenykedik, a késő középkor vezető asztrológusai közé számít. Az 1470-es években jut pályája csúcspontjára, III. Frigyes udvari asztrológusa lesz. Fontos megemlítenünk, hogy *Prognosticatio*-jában a kortárs uralkodók, egyházi vezetők portréi közt megtalálható Mátyás király is (nemcsak jövődőlést olvashatunk róla, hanem illusztráció is kíséri.⁴ Az ulmi kiadásban (1488) Mátyás ábrázolása a Thuróczy-krónika⁵ illusztrációinak stílusára emlékeztet. Rá vonatkozó jóslatát röviden így foglalhatjuk össze: előbb dicsóíti a magyar királyt, de a végén azzal zárja judíciómát, hogy „Alemannia szikláí közül fog jönni az igazi uralkodó” – a korabeli politikai viszonyok ismeretéből I. Miksa német-római császár alakja körvonalazódhatott a prognosztikon készítője előtt – melyet eléggé nyilvánvalóan Mátyás ellenségeinek érdekei motiváltak.

Lichtenberger módszere a kompiláció, fölhasználja a kortárs asztrológusok, pl. Paul von Middelburg prognosztikonját. Az 1484-es Jupiter-Saturnus konjunkcióval és a következő évi napfogyatkozással kapcsolatos jóslásokat Middelburgtól veszi át – aki igazi, komoly tudósként a szakirodalomra (Abu-Maasar, Al Kindi, Archimedes, Haliabenragel, Messehala, Ptolemaiosz) támaszkodik, Lichtenberger pedig csak a felszíni jelenségeket ragadja ki, nem tud összefüggő kompozíciót teremteni. Dilettáns, „populáris” prognosztikonokat készít: de épp a szakmaiság hiánya járult hozzá népszerűségéhez, a nála jóval műveltebb Middelburg hamarabb feledésbe merült. Sokszor kiadják *Prognosticatio*-ját, németül és latinul, amint már említettük, de gyakran idézik a 16-17. század folyamán más európai kalendáriumkiadók is (angolok, németalföldiek).

Luther jóslásokat elítélő előszavát közli az 1527-ben, már Lichtenberger halála után kiadott német változat (*Die Weissagung Deutsch...*, Wittenberg) – amelyben a reformátor elítéli az asztrológus dilettáns proféciáit. Luther a jövődömondás képességét csak a profétáknál ismeri el, ott isteni adománynak tartja. Minden más esetben káprázat, esetleg ügyes számítás, jó intuíció vagy pedig kóklerség és az ördög mesterkedése.

Lichtenberger prognosztikonja még a késő középkor szellemében fogant: a kor apokaliptikus hangulata határozza meg gondolkodását, megkísérli kora eseményeit és nagy szereplőit ebben a kulcsban értelmezni. Valóban érezte az idő légkörét, a változások előszelét, de nem látott egészen tisztán (vö. Luther bírálata – csak a proféták látomásai tiszták!) A joachimista jövővárás, az eszkatologikus beállítottság jellemzi.⁶

2

A 16. század derekára alakul ki a *calendarium historicum* műfaja. Sok szállal kapcsolódik a reformáció térhódításához a 16. század folyamán, mely négy szinten játszódik le: egyházszerkezeti, istentiszteleti, dogmatikai és életvezetési szinten. A három első területtel kapcsolatos változások fokozatosan lépnek életbe. A konfesszionális hovatartozás kérdése azonban csak a 16. század végére rögzül – ebből adódóan az életvezetési formákban, a mindennapi élet szintjén még nincsenek éles határok, markáns különbségek. A reformáció sikerét az új médiumok, így a könyvnyomtatás és a sokszorosító grafika nagyban elősegítette (vö.: a protestáns nyomdák érdeme a vallási tanítások,

³ D. Kurze: Johannes Lichtenberger (†1503). Eine Studie zur Geschichte der Prophetie und Astrologie. = Historische Studien H. 379. Lübeck und Hamburg 1960.

⁴ A Mátyás királyra vonatkozó jóslatról I. Dukkon Á.: Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben. Budapest 2003. 52; 131–134.

⁵ Thuróczy János: Chronica Hungarorum. Augsburg, 1488. OSZK, Inc. 1143.

⁶ Joachim a Fiore, cc. 1130-1202, dél-itáliai származású prédikátor, teológus. Három nagy művet írt a történelem három korszakáról, melyek a *Revelatio*, vagyis a Kinyilatkoztatás felől értelmezik a történelmet, az Örök Evangélium beteljesülésének a fényében. Halála után a ferencesek viszik tovább néhány misztikus gondolatát, Dantéra is hatással van, továbbá minden olyan korszakban, amikor a szociális utópiák előtérbe kerülnek. A reformátorok közül Thomas Münzerre hatott, később Lessig, Marx, Hegel és Bloch is merített a joachimizmus forrásából. Vö.: R. Pohanka: Die Herrscher und Gestalten des Mittelalters. Wiesbaden 2006. 148–150.

bibliakiadások és liturgikus célú szövegek terjesztésében). A kalendáriumok alapvető szerepet játszanak a 4. szint (életvezetés, szemléletmód) befolyásolásában: a régi és az új, az antik hagyományok és a keresztyén tanítás keveredése, a szinkretizmus a 17. század derekáig jellemző sajátosságuk marad.

A *calendarium historicum* (*Geschichtskalender*) megalkotása Paul Eber,⁷ Melancthon tanítványa nevéhez fűződik, majd ezt a mintát követi Caspar Goltwurm, Michael Beuther, Andreas Hondorff is. A kora újkori német kalendáriumkiadás a könyvnyomtatással, Gutenberggel kezdődik, a 16. század első felétől pedig szorosan összefonódik a reformáció mozgalmával. Az 1575-ös Hondorff-féle *Calendarium historicum* polemizál a pápista szerzetesek túlzó históriáival (*Vorrede an den Christlichen Leser*), ahogy írja, ő az „együgyüeket” akarja tanítani a bibliai és egyéb történetekkel, nem pedig hihetetlen mesékkal, legendákkal szórakoztatni, ahogy a Lombardica Historia teszi.⁸

A modell átterjed a 16. századi Európa középső és keleti területeire (Szilézia, Poroszország, Magyarország, Erdély). Ameddig a protestantizmus hatása kisugárzik, addig ezt a kalendáriumtípust is nyomon követhetjük, akár úgy, hogy kiadnak ilyeneket egyre több helyen, akár pedig egyes német és latin nyelvű példányok vándorlását időben és térben. A Debrecenben, Egerben, Sopronban őrzött Eber-féle *Calendarium Historicum* példányából arra következtethetünk, hogy a történelmi Magyarországon ismerték és használták ezeket a kiadványokat; föltehetően peregrinusok vagy egyházi és világi vezető személyek könyvtárából kerültek jelenlegi őrzési helyükre. De Angliába is a kontinensről került át ez a típus, amint a szakirodalom és az oxfordi Bodley Könyvtár példányai alapján állíthatjuk.

A *Calendarium Historicum* elterjedése a 16. század derekától német nyelvterületen, a következő nyomdahelyekhez kapcsolódik: Augsburg, Frankfurt am Main, Wittenberg, Erfurt, Nürnberg. Paulus Eber és követői részben az ókori történelemből (Tacitus, Sallustius, Cicero, Lucretius művei) és a Biblia történeti könyveiből merítik adataikat, részben saját koruk eseményeit írják le. Nem az évek, hanem a napok szerint alakul a kronológia, tehát az egyes hónapok napjain történt események egymás utáni sorrendjéből áll a könyv. Melancthon történelemszemléletét követik: a történelem az ember számára példatár, ebből következik, hogy az eseményeket vallási és etikai szempontból értékelik. A kompiláció módszere jellemzi ezt a műfajt is, nemcsak a fent említett prognosztikonokat: Goltwurm a nála tudósabb Eber kalendáriumának (1550, Wittenberg) anyagát veszi át és bővíti ki más adatokkal, de Hondorff is forrásként használja. A történelmi példatárunkban nagyon hangsúlyos a bűn témája, mely jellegzetesen protestáns vonás: különösen kárhóztatják a mértéktelenséget, melynek következménye mindig valamilyen morális defekt, testi-lelki torzulás. Érdemes emlékezetünkbe idézni Bornemisza Péter prédikációit, bennük az *Órdögi kísérteteket* és *Electrját*, mert nála is a wittenbergi teológia bűnfelfogása, értelmezése figyelhető meg: a tobzódás, a test kísértései, valamint a hatalomvágy szorosan összetartozó jellege.

A fenti szerzők által is gyakran idézett Szent Ágostonnál erről a következő sorokat olvashatjuk (*A boldog életről* – ford. Tar Ibolya):

A kapzsiság, a félelem, gyász, kéjvágy és minden lehetséges egyéb pedig alányomja, összeszorítja a lelket, ezekről még a szerencsétlen emberek is bevallják, hogy szerencsétlenné váltak általuk. Ha azonban a lélek megtalálta a bölcsességet és elmerül szemléletében, s a gyermek szavaival élve hozzá igazodik, s holmi semmiségektől indítatva nem fordul csalóka képmások felé, melyek súlya aztán eltéríti Istenétől s a mélybe zuhan, akkor nem kell félnie sem a mértéktelenségtől, sem az ebből következő szűkölködéstől, s végül a

⁷ Christian Heinrich Sixt: Dr. Paul Eber, der Schüler, Freund, Amstgenosse der Reformatoren. Heidelberg, Universitätsbuchhandlung von Karl Winter, 1843.

⁸ *Calendarium Historicum /.../ von Andreas Hondorff, Pfarrherr zu Droissig /.../ 1575. Frankfurt am Main, Peter Schmid, in Verlegung Johannis Feryrabends. Wien, ÖNB 31.N.13. A_{5a}-b*

*szerencsétlenségtől sem. Aki boldog, annak tehát megvan a maga mértéke: a bölcsesség.*⁹

3

A 17. századra formai és tartalmi tekintetben is nagyon változatos alakul a kalendárium műfaja, de az olvasóközönség megszólításának, szellemi irányításának igénye ekkor is gyakran jelentkezik. Ezúttal a rekatolizáció szellemi közegéből választunk példákat az olvasók „nevelése” témához¹⁰: a nagyszombati akadémia nyomdájában kiadott kalendáriumpéldányok (az 1658, 1659-es magyar nyelvű, majd az 1675-től 1705-ig kiadott latin *Calendarium Tyrnaviense*) szolgáltatnak bőséges anyagot ehhez a kérdéshez. Az 1659-re szóló magyar nyelvű kalendáriumban¹¹ igen részletes polémiát olvashatunk a horoszkópok készítői ellen. Előszavairól, melyek az „*astrophilus*” asztrológiával kapcsolatos véleményét tartalmazzák, röviden írtam már korábban, Kiss Farkas Gábor pedig a szerző azonosítását végezte el.¹² Ezúttal azokat az elemeit szeretném kiemelni, amelyek a 17. századi jezsuita prédikáció hagyományát követve a meggyőzést igen expresszív módon gyakorolja, s kiváltképpen a tekintélyekre hivatkozást tartja szem előtt.

A születési horoszkópok elleni vitáiban (*Megmutatása annak, Mely haszontalan, hamis, és Istentelen légyen a' genethiacusoknak, avagy Csillagba nézőknek és hamis Mathematicusoknak a' Születések Horoscopusából jövőndő történet szerént való dolgokról jövőndölése*) nyolc pontban fejt ki véleményét, az egyházatyák, a klasszikus szerzők és a Biblia tanításainak megfelelően. A bevezetésben az emberi kíváncsiságot nevezi meg mint fő okot a születési horoszkópok készítésére:

A vitáit célja: az asztrológiából való jövőndölések leleplezése, hogy az asztronómia, a „*Mathesis*” tudománya, tekintélyre helyezettassék.

1. Sem a fogantatás, sem a születés pontos ideje (percre nézve) nem állapítható meg, mondja, ezért már a „fundamentum” hibás.

2. Nagy eltérések vannak az egyes asztrológusok horoszkópkészítési módszerében; az égitestek forgásában is bizonytalanságok adódnak a pálya kiszámításában, „...*mind az által az Horoscopus bizonyos el rendelésében, szükség, hogy a' miatt felette nagy vétkek következzenek: úgy annyira hogy történnék nem egyszer, hogy valaki Kyrályi koronára rendeltessék, a'mely idő telve szegény táskává válik.*”

3. A csillagok mozgásának a sebessége nem egyeztethető össze a mi időnk mérésével.

4. A szabad akarat Isten ajándéka, ezt a csillagok sem változtathatják meg, Aquinói szent Tamás, Duns Scotus, Durandus tanítására hivatkozik a szabad akaratról, s hosszasan kárhoztatja a „*semmire kellő Genethiacusok*”-at a jóslataik miatt.

5. A véletleneket nem lehet megjósolni, de az ember szabad akaratából következő dolgokat sem. A „vak tyúk is talál szemet” alapján néha a horoszkópok is valamit megjövendölnek, de ez megint csak nem törvény, hanem véletlen. „*Es bizonyára nem szükség azon czudálkozni, midőn nemis lehet oly balgatag vén bába, aki valamit néha mint egy álomszesszel ne jövőndöljön: a' sertés marhais orrával földet túrkálván szerenczére néha, A bötiüt formál a' kitúrt föld helyén.*”

⁹ *Szent Ágoston*: A boldog életről, A szabad akaratról. Ford. Tar Ibolya, utószó, jegyz. Kendeffy Gábor, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989, 48.

¹⁰ Van protestáns megfelelője is az „ismeretterjesztő”, „tanító” kalendáriumnak, mégpedig a késő humanista és protestáns David Frölich 1623-tól 1643-ig Boroszlóban kiadott német nyelvű kalendáriumai, melyről azonban már többször írtunk, vö. *Dukkon Á.*: Asztrológia és keresztény hit a régi kalendáriumokban (Frölich Dávid). Irodalomtudományi Közlemények 1992/5-6 594–606.

¹¹ RMK I. 945/1, OSZK, KALENDARIOM KRISTUS URUNK Születése után való M.DC.LIX. Esztendőre.

¹² *L. Dukkon Á.*: Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben, Bp. 2003; Kiss Farkas Gábor: Johann Misch *Astrophilus* Nagyszombatban. Magyar Könyvszemle 2005/2 140–166.

6. Hosszabban időzik Szt. Ágoston véleményénél: a *De civitate Dei* (lib. 5. de Civit. C. 7) és a *De doctrina Christiana* (2. lib. De Doctr. Christian. C. 22. és 23) fejezeteiből idéz magyarul, tartalmi fordításban, kissé körülményes fogalmazásban. Nagyon határozottan állást foglal Ágostont követve a szabad akarat mellett, amelyből logikusan következik a judiciális asztrológia elvetése. Ha valami a születési horoszkópokból mégis beigazolódik, az ördög mesterségével történik, melynek soha nincs jó vége. Azt tanácsolja, hogy a keresztyén ember ne kövesse ezeket az ördögi praktikákat. A szemfényvesztés és a csalárdság az ördög fegyvere, eszköze pedig a kétértelműség:

7. A história is megemlékezik a hazug jóslatokról, erről Cicerót idézi (Cic. *De Divin. Lib. 2.*): Julius Caesarnak azt jóstolták, hogy szép vénségben, saját házánál, természetes halállal hal meg, s ezzel szemben minden fordítva következett be.

További történelmi példákat hoz az egyes uralkodók életéből, akik hittek a jóslásoknak, az asztrológusok tanácsára hallgattak. A sort Ludovicus Sforza milánói herceg története zárja, aki hatalmas kiadásokat rendelt házi asztrológusainak – több mint száz arany talentumot. „*Végtére annak a' Czillagba nézőnek sok szerenczés, de fellelte hamis jövendő mondási után, Fejedelmi birodalmából ki fordítaték e' Fejedelem a' Franciai Kyrálytól, és fogságba, s' tömleczbe esvén, nyomorultul vas rostélylok között, arczul-czapástis szenvedvén, mult ki e' világból.*” (C₃b)

Ezután sorra veszi azokat az eseteket, amikor az asztrológusok megbűnhődtek, vagyis visszaüött rájuk csalárd mesterségük. Humoros anekdotát említ VII. Henrik angol királyról és az asztrológusáról: a király kérdésére, hogy tudja-e, hol fogja tölteni a karácsonyt, az asztrológus nemmel válaszolt. Mire a király megtréfálta, mondván, hogy ő tudósabb az asztrológusnál, mert tudja, hogy a Towerben fogja tölteni az ünnepet – s ezzel odavitette a katonáival „...*holott azokon az innep napokon minek utána a jövendőllő meleg benne meg hült volna, végtére nagy neveltséggel el boczáttaték.*”¹³ (C₄a)

Cardanus saját vallomásai élete sok szerencsétlenségéről tanúskodnak, idősebbik fia boldogtalan házasságáról, bűnéről és kivégzéséről – aki királyoknak, uralkodóknak horoszkópok sokaságát készítette, Ptolemaiosz könyveit kiadta, sokat tudott, de a saját életében, családjában bekövetkező veszedelmeket nem látta előre, nem tudta megakadályozni.

Thales filozófus példája is jól szolgálja a szerző leleplező szándékát: a szolgáló megfeddette Thalészt, mert addig nézte a csillagokat, míg beleesett az előtte lévő gödörbe. Így járnak a Genethliacusok is.

8. Miután bemutatta az asztrológusok szemfényvesztő játékát, előhossa az ellenük szóló intelmeket a Bibliából (Jeremiás 10, Prédikátor könyve 8:7, Ézsaiás 44:25, 47:13). Fontos különbség, hogy a 16. századi reformátorok és követőik első helyen – és szinte kizárólagosan – mindig a Bibliát idézik az asztrológia ellen, addig a barokk kori jezsuita szerzőnél a Biblia az utolsó helyre kerül. Talán értelmezhető úgy is ez a sorrend, hogy a végső következtetés, a summa a Szentírás tekintélyéhez vezet.

A szellemi tekintélyek után következnek az egyházi és világi hatóságok tilalmaira való hivatkozás (ha valaki esetleg a régmúlt idők bölcsességét, antik és keresztyén tanítások igazságát nem venné komolyan): a gyülekezetek és kánonok büntetéssel is sújtják az asztrológiai praktikákat, de a római jog is elítéli ezt (a Tridenti Zsinat bizonyos rendeleteit idézi, valamint a *Ius Civile Romanum* I. és 2. fejezetének vonatkozó részeit).

Kárhoztattják azt közönségesen a' szent Atyák szent Basilius, Arany száju szent János, szent Ambrus, szent Ágoston, szent Gergely, és mások: a' mint közönségesen azoknak írásiban meg láthatni. Kárhoztattják ezt a' mesterséget egyenlő akarattal az egész Papista Theológusok. (C₄b)

A fogyatkozásokra (*eclipsisek*) vonatkozó jövendölések előtt megemlíti a korábbi évszázadok, de akár a 16. századi kalendáriumok rossz gyakorlatát, hogy az embereket mindenféle riasztó

¹³ Az „*astrophilus*” gondosan megnevezi forrásait, pl. Laurentius Beyerlinck *Magnum Theatrum vitae humanae* (...) c. művét s másokat, de ez a téma még további kutatást és külön tanulmányt érdemel.

jóslatokkal, világvégével ijesztgették. Michael Stipheliusnak,¹⁴ Luther Márton tanítványának esetét említi, aki az 1533-as évre az utolsó ítéletet jövendölte a fogyatkozás miatt, de mivel tévesnek bizonyult, megfosztották állásától és börtönbe vetették. Itt tanúi lehetünk annak a csúsztatásnak, ahogyan a jezsuita szerző a protestánsokat kontár asztrológusként igyekszik bemutatni, olyan általánosítással, mintha a csillagjósolás kérdésében teljes egyetértés lett volna közöttük. Holott ismeretes, fentebb idéztük is, hogy Luther éppen úgy elítélte a jövendölő asztrológiát, mint a nagyszombati „*astrophilus*”. Melancthon megengedőbb volt erre nézve, a két reformátor és követőik az asztrológia és a szabad akarat összefüggését különbözőképp magyarázták, és más-más mértékben fogták föl a csillagok jeleit. A kompromisszumot az „*astra regunt homines, sed regit astra Deus*” mondással vélték igazolni.

Ebből a fejezetből még egy mozzanatot érdemes említenünk, amikor a szerző Plutarkhosztól idézi Periklész példáját, aki nem félt a napfogyatkozástól.

Azokáért az Eclipsisek sem okai s' még csak jeleis semmi némű nyomorúságoknak nem ítéltethetnek: mert azoknak semmi köze ninczen a' jelentett dologgal. Mely okból bizonyára okossan czelekedett az én ítéletem szerént amaz Athénásbeliek erős és híres neves Fejedelme Pericles, a' ki midőn Peloponesosba hadakozni menne, oly nagy fogyatkozása történt a' Napnak kis Asszony havának 3. napján, hat ora tajba dél után, hogy hertelen setéség támadván az égen tiündöklő czillagok tisztán láttattak légyen: és midőn látná hajóinak előljáróját oly nagy félelemben lenni e' fogyatkozásból, hogy nem tudom mi gonoszt jövendölvén az hadnak szerenczétlen ki-meneteléről, rettegne a' partól megindulni: azontól maga hozzá ment Pericles, és ruhájába annak fejét bé-takarván, kérdette, ha mit a' ruhától félne? Tagadván a' Kapitán, után vetette, nem külömben fedeztetett be a' Nap a Holdtól rövid idő alatt: és nemis kellettnek inkább ettől a hold fedelétől, mint a szemek elburitól avagy nap ellen terjesztett ruhától megfélemleni. Plutarchus in Pericle. (F3a)

A nagyszombati kalendáriumok az életvezetésre vonatkozóan is bőségesen ellátják tanácsokkal az olvasóikat. Különösen gazdag anyagot találhatunk a latinul kiadott *Calendarium Tyrnaviense*-sorozatban, 1675-től 1705-ig. Ennek összeállítója a tudós jezsuita, Szentiványi Márton.¹⁵ Az 1680-ra szóló *Calendarium Typographiae Tyrnaviensis*¹⁶ a naptári lapokon, a hónapok minden napjához bölcs életvezetési mondásokat rendel, közösségi és egyéni alkalmazásra. Az A₁a lapon a jelmagyarázatok utáni tartalomjegyzékben a következő címmel jelzi: *Continet Sententias Theopoliticas pro singulis diebus totius Anni*. Ebben a 365 szentenciát tartalmazó „*Theopoliticá*”-ban a boldog élethez is kellő útmutatást talál az olvasó, a proverbiumok, szállóigék egy részének eredete az ókori kultúrában gyökerezik, más részük későbbi, egyházi és világi eredetű bölcsesség. A dolgozat summájaként álljon itt egy mondás a 365-ből, melyet a dolgozatíró barátsággal és szeretettel továbbít Tar Ibolyának:

Amicus syncerus, thesaurus verus.

DUKKON ÁGNES
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Szláv és Balti Filológiai Intézet
Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék
E-mail: dukkonagnes@gmail.com

¹⁴ Michael Stifel (Styfel – 1487–1567) ágostonrendi szerzetes, majd Luther követője, jeles matematikus, fő műve az *Arithmetica integra*... Nürnberg 1544.

¹⁵ *Serfőző J.*: Szentiványi Márton SJ munkássága a XVII. század küzdelmeiben. Budapest 1942; Csaba Gy. G.: Szentiványi Márton csillagászati nézetei a „*Miscellanea*”-ban. Magyar Csillagászati Egyesület, Budapest 1998; Dukkon Á.: Várak, városok, erődtímenyek egy 1688. évi kalendárium címlapján. Irodalomismeret 2003/3 125–128.

¹⁶ RMK II. 1468, OSZK